

УДК 332.145:316

АНАЛІЗ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Лега Н.Ю., аспірант

Черкаський державний технологічний університет

В данной статье проанализированы основные тенденции развития социально-демографического потенциала регионов Украины, определены основные факторы, которые влияют на его состояние. Автором выделены проблемы развития социально-демографического потенциала и предложены приоритетные направления его улучшения на основе повышения жизненного уровня населения.

In given clause the basic tendencies of development of social - demographic potential of regions of Ukraine are analysed, the major factors are determined which influence his(its) condition. With the author is allocated problems of development of social - demographic potential and the priority directions of his(its) improvement are offered on the basis of increase of a vital level the population.

Вступ. Сучасний етап розвитку економіки України характеризується пришвидшенням трансформаційних процесів, поглибленням взаємозв'язку соціального й економічного розвитку країни. Розпад Радянського Союзу зумовив руйнування стабільної командно-планової системи соціального захисту населення. Зміна політичної та економічної орієнтації держави спонукала до значних перетворень і в соціальній сфері. Впровадження ринкових відносин, безперечно, позитивно відобразилося на економічній складовій розвитку країни, разом з тим існують сфери, зокрема соціальна, де ринковий механізм може виявитися неефективним, що в подальшому може призвести до погіршення умов існування людини, і врешті-решт – до розвалу системи життєзабезпечення населення в цілому. Механізм ринку дозволяє людям задовольняти лише ті потреби, які виражаються через індивідуальний попит, надання населенню громадських благ (товарів і послуг колективного призначення) стає важливою функцією держави в соціальній економіці.

Економіка „вільного ринку” не здатна захистити своїх громадян і забезпечити їх суспільно-необхідними товарами й послугами. Однак концепція ринкової економіки ґрунтується на необхідності гарантування соціальної захищеності населення, створення належних умов життя, подолання несприятливих демографічних процесів. У зв'язку з цим сучасною основною доктриною життєвого устрою в суспільстві стала саме соціально орієнтована ринкова система господарювання.

Аналіз останніх джерел. Діагностика соціального простору країни є необхідним інструментом механізму державного управління. Вона дає можливість оцінити результативність та ефективність управління в соціальній сфері. У зв'язку із цим протягом останніх років активізувались дослідження у даній сфері, зокрема, висвітлення тих чи інших аспектів проблеми соціального розвитку знайшли своє відображення в працях В.М. Гейця, Б.М. Данилишина, М.І. Долішнього, С.І. Дорогунцова, Ф.І. Євдокімова, Б.В. Золотова, В.І. Каспіна, Т.М. Качали, В.І. Куценко, В.І. Пили, Д.М. Стеценка, М.Ф. Тимчука, М.І. Фащевського, Л.Г. Чернюк, М.Г. Чумаченка, Л.Н. Чернишова та інших науковців.

Соціальний розвиток як послідовна і взаємопов'язана сукупність дій щодо поліпшення соціального простору описується складною системою показників [1, с. 10]. Однак з усієї їх чисельності доцільно виділити головні, які здійснюють домінуючий вплив на соціальний розвиток. На нашу думку, це коло показників має формуватися в межах таких блоків:

- демографічна ситуація;
- стан ринку праці;
- рівень життя населення;
- рівень розвитку соціальної інфраструктури.

В контексті даного дослідження ми охарактеризуємо першу складову, яка нині є визначальною. Звідси випливає мета даної статті: проаналізувати сучасні тенденції розвитку соціально-демографічного потенціалу регіонів України.

Сформований десятиліттями соціально-демографічний потенціал є базовим елементом національного багатства будь-якої країни, що визначає пріоритетні стратегічні напрями її розвитку. Внаслідок істотного перевищення показників смертності над показниками народжуваності, невисокої середньої очікуваної тривалості життя населення, погіршення здоров'я звужується сукупний життєвий потенціал населення країни та відбувається інтенсивне зміщення демографічної структури у напрямі старіння [2, с. 17].

Основними показниками, які характеризують демографічну ситуацію, є чисельність населення, його динаміка та статеві-вікова структура.

За кількістю населення Україна посідає 5-те місце в Європі (після Німеччини, Італії, Великобританії, Франції) та 21-ше місце у світі. На її частку припадає 7,3 % населення Європи і 1 % населення Землі [3]. Разом з тим загострення економічної кризи в Україні призвело до погіршення демографічної ситуації.

За період між двома переписами загальна кількість населення України скоротилася на 3291,2 тис. осіб, або на 6,3 % (з 51706,7 до 48415,5 тис. осіб). Депопуляція населення, яка охопила всю територію України ще у 1991 р., відбувається надзвичайно високими темпами, спричиняючи цим навіть знелюднення окремих поселень при міграційних втратах населення продуктивного віку та високого професійно-кваліфікаційного рівня [2, с. 17]. Найбільша чисельність населення в Україні фіксувалася на початку 1993 р. – 52244,1 тис. осіб [4]. Протягом останніх 2003-2007 рр. чисельність населення постійно зменшувалась (з 48,0 млн осіб у 2003 р. до 46,4 млн – у 2007 р.).

Основою соціально-демографічного потенціалу будь-якого суспільства є режим народжуваності населення, на який впливає статеві-вікова структура населення. При сумарному коефіцієнті народжуваності на рівні 1,3 найвищі значення цього показника спостерігалися у Волинській, Рівненській, Івано-Франківській, найнижчі – у Донецькій та Луганській областях.

В цілому по Україні у 2007 р. спостерігається від'ємний приріст населення (-6,2 на 1000 наявного населення), причому в сільській місцевості ситуація гірша. У 2006 році природний приріст населення в цілому по Україні становив -6,4 на 1000 наявного населення, причому в міській місцевості цей показник становив -4,9, в сільській відповідно -9,5. Характеризуючи ситуації в регіонах України слід зазначити, що найкраща ситуація спостерігається в Закарпатській області, де у 2006 р. спостерігався додатний природний приріст населення, і він становив 0,5 на 1000 наявного населення. Разом з тим, уже відзначалось вище, що ситуація в міських поселеннях суттєво покращилася. Так, наприклад, у міських поселеннях Волинського, Закарпатського, Івано-Франківського та Рівненського регіонів спостерігався додатний приріст населення (1,0; 1,3; 0,6; 1,5 на 1000 населення відповідно). Найгірша ситуація мала місце в Чернігівській (-13,0), Сумській (-10,1), Луганській (-9,5) та Черкаській (-9,4) областях. Щодо міських поселень критичною ситуація є також у Луганській (-9,0), Донецькій (-8,9), Дніпропетровській (-6,8) та деяких інших східних областях (рис. 1).

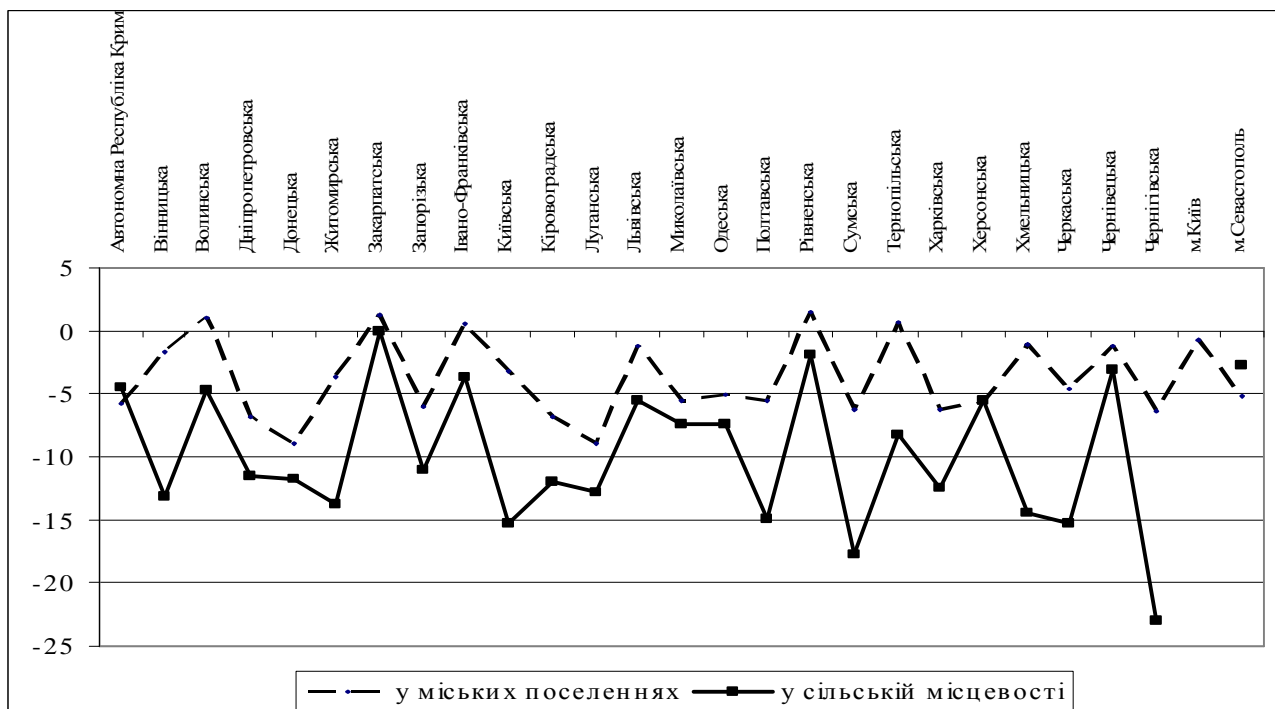


Рис. 1. Природний приріст населення за регіонами України у 2006 р.

У сільській місцевості додатний природний приріст населення спостерігався лише в Закарпатському регіоні, інші сільські території регіонів України характеризуються від'ємним приростом населення.

Змінилася також і структура населення. Слід зазначити, що, починаючи з 1976 р., переважає міське населення, причому його кількість неухильно збільшується (рис. 2), що свідчить про значний рівень урбанізації населення.

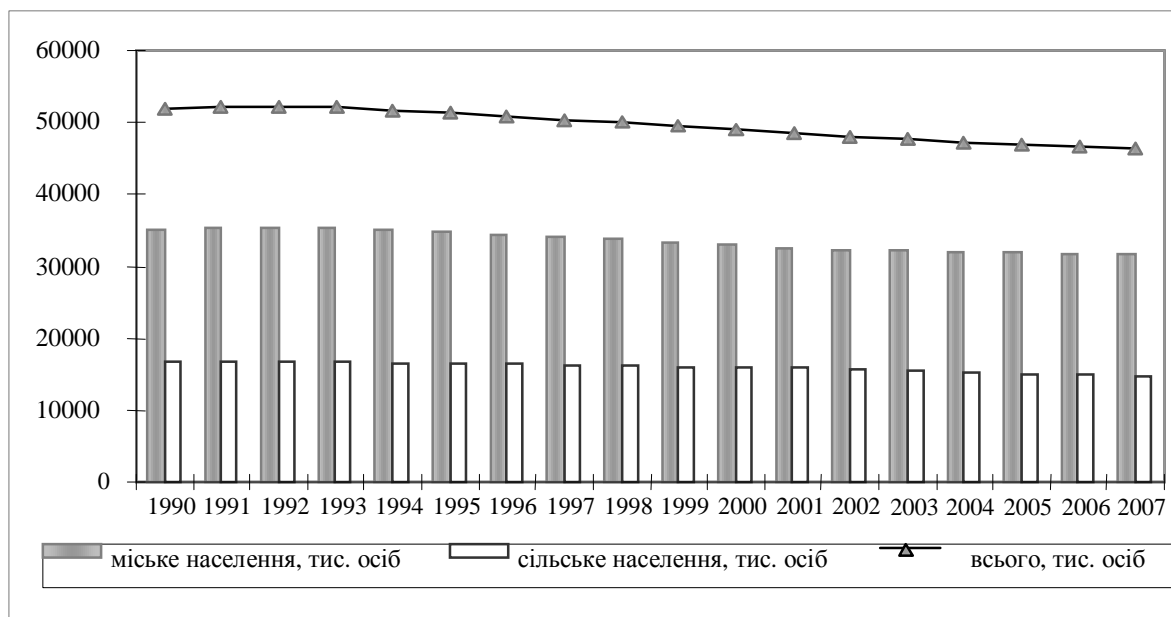


Рис. 2. Кількість наявного населення у 1990-2007 рр.

У структурі населення за статтю станом на 01.01.2007 переважають жінки (їх чисельність більша на 16,8 %), причому така ситуація притаманна всім регіонам України.

Щодо вікової структури, то із загальної кількості населення у працездатному віці станом на 01.01.2007 року перебувало 60,6 % населення. При цьому співвідношення осіб у віці, молодшому за працездатний, та осіб у віці, старшому за працездатний, становить 1:1,5. Має місце тенденція „старіння нації”, що, безперечно, негативно впливає на соціально-економічний стан країни в цілому. Станом на 01.01.2007 р. у віковій структурі найбільшу частку займало населення у віці 25-44 роки (28,5 %), найменшу – у віці 0-14 років (14,2 %). Крім того, в Україні частка молоді у віці 15-24 роки становить 15,6 % від загальної чисельності населення, що, безперечно, негативно впливає на соціально-економічну ситуацію в країні.

Пріоритетним напрямом реалізації соціально-демографічного і трудового потенціалу населення повинно стати зміцнення реального сектору економіки, зростання продуктивної зайнятості в сфері офіційної економіки і на цій основі – життєвого рівня населення [1, с. 24].

Проблема зайнятості населення України має неоднозначний характер. З одного боку, значна кількість осіб не залучена до виробничого процесу через низку причин, у тому числі у зв'язку з недостатністю робочих місць, а з іншого – сучасні умови вимагають більш ефективного використання кадрового потенціалу, що призводить до помітного скорочення чисельності працюючих. Крім того, розвиток ринкових відносин передбачає найбільш повну відповідальність вимог певного робочого місця потребам і здібностям працюючого [1, с. 89].

Аналіз галузевої структури зайнятості населення свідчить, що найбільша його частка у 2006 р. була залучена у сферу торгівлі, ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку, сфері готельного та ресторанного бізнесу (4403,9 тис. осіб, або 21,2 % від загальної кількості зайнятого населення) та у промисловості (4036,9 тис. або 19,5 %).

За даними статистичних досліджень протягом останніх років (2001-2007 рр.) поряд із загальною динамікою зменшення чисельності населення зростає кількість зайнятих, що, безперечно, свідчить про позитивні зрушення в економіці країни (рис. 3).

У 2007 р. офіційно зареєстрований рівень безробіття 6,4 %, що на 0,4 % менше порівняно з 2006 р. Однак із них лише 3,3 % зареєстроване у державній службі зайнятості, що свідчить про високий рівень нелегального працевлаштування. Найвищий рівень безробіття за останні 2000-2007 рр. був зареєстрований у 2000 р., він становив 11,6 % до економічно активного населення у віці 15-70 років. У 2006 р. найвищий рівень безробіття був зафіксований у Рівненському (9,3 %), Чернівецькому (9,3 %), Тернопільському (9,2 %) регіонах. Найменший – у м. Київ (3,5 %), м. Севастополь (4,0 %), Автономній Республіці Крим (5,1 %), Дніпропетровській (5,1 %), та Одеській (5,1 %) областях.

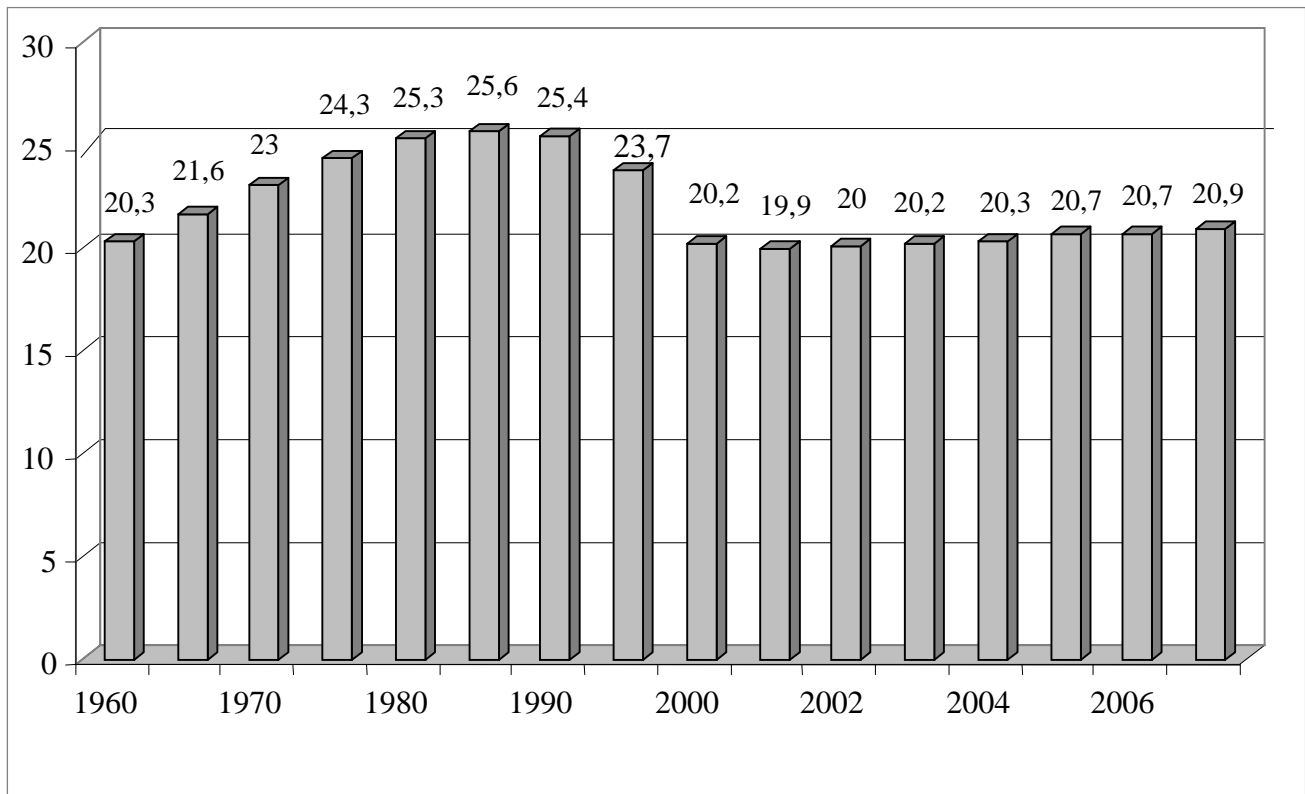


Рис. 3. Динаміка зайнятості населення за 1960-2007 рр., млн осіб

В умовах здійснення трансформаційних перетворень держава повинна активно регулювати економічну активність населення, ситуацію на ринку праці з урахуванням природи і тенденцій безробіття.

Реалізація можливостей трудового потенціалу тісно пов'язана з підвищенням його реальних доходів, основним джерелом яких є зростання мінімальної та середньої заробітної плати і відповідно – рівня пенсій [1, с. 26].

Протягом 2006 р. спостерігалось зростання доходів населення на 25,7 % порівняно з 2005 р., із них найбільшу частку займали заробітна плата (43,1 %) та соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти (38,8 %).

У розрахунку на одну особу в 2006 р. найбільший рівень доходів мало населення в м. Київ (14004,5 грн), Донецькому (8933,9 грн), Запорізькому (8745,4 грн) та Дніпропетровському (8717,0 грн) регіонах. Найменше – в Закарпатському (5991,5 грн), Чернівецькому (6169,5 грн) та Тернопільському (6380,3 грн) регіонах.

Середня номінальна заробітна плата у 2006 р. в цілому по Україні становила 1041 грн, що на 29,2 % більше порівняно з 2005 р. За видами економічної діяльності найбільший рівень середньомісячної заробітної плати спостерігався у діяльності транспорту і зв'язку, зокрема авіаційного транспорту (2053 грн), фінансовій сфері (2053 грн), у сфері державного управління (1578 грн). Найменший – у сільському господарстві, мисливстві та лісовому господарстві (581 грн), рибальстві, рибництві (607 грн) та у сфері охорони здоров'я та надання соціальної допомоги (658 грн).

Вище середнього рівня по Україні у 2006 р. заробітну плату отримували населення м. Київ (1729 грн), Донецької (1202 грн), Дніпропетровської (1139 грн), Запорізької (1091 грн), Київської (1058 грн) областей. Найнижчий рівень заробітної плати спостерігався у Тернопільському (727 грн), Волинському (773 грн), Чернігівському (790 грн), Хмельницькому (792), Вінницькому (793 грн) та Житомирському (793 грн) регіонах.

Разом з тим за даний рік збільшилась частка населення із середньодушовими сукупними витратами на місяць понад 720 грн на 6,4 %, при цьому зменшилась кількість осіб, які мають дохід до 180 грн. Слід зазначити, що міське населення отримує вищі доходи, ніж сільське.

Незважаючи на те що протягом останніх років зросли доходи і витрати населення, їх життєвий рівень залишається низьким, про що свідчить суттєва диференціація за рівнем доходів (квінтільний коефіцієнт диференціації сукупних витрат населення становив у 2006 р. 2,4 разу, а співвідношення сукупних витрат 20 % найбільш та 20 % найменш забезпеченого населення – 4,7 %).

Висновки. Таким чином, соціально-демографічний фактор є одним з визначальних для забезпечення стабільного й безпечного розвитку держави в цілому і регіону зокрема, а проблеми оптимального демографічного розвитку слід розглядати як першочергові інтереси держави, як фактор і водночас як результат її функціонування.

Нинішня соціально-економічна криза ускладнила демографічні процеси, призвела до помилок і проблем, які значною мірою позначаються на головному суб'єкті нинішніх перетворень – населенні. Проведений аналіз сучасної демографічної ситуації, а також її динаміки протягом останніх років свідчить про наявність в Україні поряд із соціально-економічними проблемами глибокої демографічної кризи, більш інертної та практично некерованої, негативні наслідки якої для подальшого розвитку країни важко передбачити.

Статистичні порівняння з іншими країнами свідчать, що за основними показниками природних змін населення – народжуваності, смертності, природного приросту – Україна стоїть не тільки після країн Заходу, але й республік колишнього СРСР.

ЛІТЕРАТУРА

1. Польська І.Е. Удосконалення механізму оцінки та регулювання соціального розвитку регіонів України 2005 року: Автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.02.03 / Дніпропетровський національний університет. – Д., 2005. – 19 с.
2. Соціальний розвиток України: сучасні трансформації та перспективи / С.І. Бандур, В.І. Куценко та ін.; За заг. ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України Б.М. Данилишина. – Черкаси: Брама-України, 2006. – 760 с.
3. <http://www.mfa.gov.ua>
4. <http://www.gmdh.net>